

POSTYAPISALCI COĞRAFYALARDA İLİŞKİSEL BİR MEKÂN OLARAK NEVŞEHİR'İN KAVAK BELDESİ'NDEKİ DOĞAL SOĞUK HAVA DEPOLARI¹

The Natural Cooled Underground Warehouse in Kavak in Nevşehir as A Relational Space in Poststructural Geographies

Şenay GÜNGÖR²

Ahmet UYSAL³

Özet

Coğrafyanın en temel meselelerinden birisi de doğa ve insan etkileşiminin mekâna yansımalarıdır. Disiplin her ne kadar fiziki coğrafya ve beşeri coğrafya diye keskin bir şekilde ayrılrsa da özellikle son yıllarda 'ilişkisel coğrafya' ve 'hibrid coğrafyalar' başlığı altında yapılan araştırmalar doğa ve insan gibi zıtlıkların ötesine geçmeye çalışmaktadır. Buna göre mekân özne/nesne, doğa/insan, birey/toplum gibi zıtlıkların hepsinin bir arada olduğu, birbirine geçtiği ve birbirini dönüştürdüğü yerdir. Yüzyıllardır hem doğadan etkilenen hem de doğayı etkileyen insanoğlu için yaşadığı arazi hayati önem taşımaktadır. Bunun en güzel örneklerinden birisi de Kapadokya bölgesidir. Litolojik yapısından dolayı yeraltı ve kaya içi yerleşmelerin tarih boyunca görüldüğü bölgede arazi her zaman yerleşme biçimini etkilemiştir. Günümüzde bu olgu, limon ve patates gibi tarım ürünlerinin saklanması için yeraltına açılan ticari depolar ile başka bir boyut kazanmıştır. Bu çalışmanın amacı, Nevşehir'in Kavak beldesindeki irili ufaklı doğal soğuk hava depolarının doğal/kültürel, geleneksel/modern, küresel/yerel gibi zıtlıkların birleştiği bir mekân olduğunu göstermektir. Bu bağlamda depolar, içinde birçok unsuru barındıran ve bulunduğu yeri dönüştüren bir mekândır. Nitel yöntemlerin kullanıldığı bu araştırma durum çalışması deseni ile yürütülmüştür. Çalışmada sahanın genel özelliklerini görmek ve depolara dair daha ayrıntılı ve kapsamlı bilgilere erişmek için gözlem, katılımcı gözlem ve derinlemesine görüşme yöntemleri kullanılmıştır. Araştırma boyunca 20 kişi ile derinlemesine görüşme yapılmış ve 5 depo katılımcı gözlem yöntemi ile ele alınmıştır.

Anahtar Kavramlar: Postyapısalcı coğrafyalar, ilişkisel mekân, zıtlık, doğa ve insan etkileşimi, doğal soğuk hava depoları

Abstract

The interaction between nature and human being that reflects on space is one of the essential issue of geography. Although the study of geography has been divided into physical geography and human geography, the studies of relational geographies and hybrid geographies attempt to transcend dualisms such as nature and human in recent years. In this context, space is discussed as intertwined with dualistic concepts such as subject/object, individual/society, nature/human. Land is quite significant for humankind for there is a reciprocal relationship between the two. The region of Cappadocia, which has several excavated settlements such as underground cities in historical period due to easy-to-dig and unusual geological formation, is one of the remarkable example, illustrating such relationship. Most of the houses in this region have cellars excavated in land. Nowadays, the interaction between nature and human has gained new dimensions with the natural and commercial cooled underground warehouse that has been used for storage for the agricultural production such as lemon and potato. The aim of this presentation is to indicate the 'natural and commercial cooled underground warehouses', located in the town of Kavak, in Nevşehir, Turkey, as a place that combines dualistic concepts such as global/local, natural/cultural. To this end, in this presentation, the techniques of direct observation, participant observation and semi-structured interview which was conducted with 20 participants are employed.

Keywords: Poststructural geographies, relational space, dualism, interaction and the natural and underground warehouses

¹6-8 Nisan 2017 tarihleri arasında düzenlenen Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Kongresinde sunulan "Zıtlıkların Etkileşimi ve İlişkisel Coğrafyalar: Nevşehir'in Kavak Beldesindeki Doğal Soğuk Hava Depoları" isimli bildirisinin genişletilmiş halidir.

² Yrd. Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Coğrafya Bölümü., senaygungor01@gmail.com

³ Yrd. Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Coğrafya Bölümü., auysal77@hotmail.com

GİRİŞ

Postyapısalcı coğrafyaların ne olduğuna dair üzerinde fikir birliğine varılmış bir tanım olmasa da özellikle başındaki 'post' ekine bağlı olarak yapısalcı sonrası dönemi ifade ettiği de açıktır. Bu yönüyle postmodernizm ile benzer bir durum söz konusudur. Yani postmodernizm, modernizmin reddi midir yoksa devamı mıdır gibi tartışmalar postyapısalcılık için de geçerlidir. Bir adım öteye gidilirse, kimi düşünürlere göre "postmodernizm ve postyapısalcılık, az çok, aynı şeydir" (Cresswell, 2013: 206). Hatta coğrafi düşünce tarihine dair çoğu kitabın son bölümünde bu iki kavram genelde birbirine girmiş durumdadır. İki kavram arasında benzerlik kurmanın ötesinde ikisinin de aynı olduğunu söylemek, birazda, iki kavramın aynı dönemlerde ortaya çıkmış olmasından kaynaklanmaktadır. Her ne kadar benzer yanları olsa da postmodernizm ve postyapısalcılığın, birbirinden farklı olduğunu ifade eden ilk coğrafyacıardan biri olan Murdoch'a (2006)'ya göre; "başındaki post eki posyapısalcılığın postmodernizm ile genelde beraber olduğu varsayımına yol açmaktadır". Tam da bu noktada ifade etmek gerekirse, postyapısalcılık bir olguyu açıklarken böylesi varsayımlara ve ön kabullere karşı durmaktadır. Yapısalcılık döneminde şeyleri çerçeveleyen bir yapı ve temsilin, her durumu açıklamasını ya da şeylerin yapıya ve temsile indirgenmesini postyapısalcılık şiddetle eleştirmektedir. Postyapısalcı coğrafyalar, her şeyin yapıya ve temsile indirgenmesini ve dolayısıyla yapısalcı coğrafyacıları eleştirdiğine göre o halde yapısalcı coğrafyacıların bakış açısı nedir sorusuna cevap bulmak postyapısalcı coğrafyaları anlamak içinde faydalı olacaktır.

Bu perspektifte, özellikle İngilizce konuşulan ülkelerde bir yanıyla geleneksel kültürel coğrafyaya diğer yanıyla da humanist coğrafyaya tepki gösteren 'Yeni Kültürel Coğrafya' başlığı altındaki çalışmalar dikkate değerdir. Cosgrove, (1984), Cosgrove ve Jackson, (1987), Jackson, (1989), Duncan, (1990), Daniels ve Cosgrove, (1993) gibi coğrafyacılar'manzara, toplum ve mekân' kavramlarını açıklamak için bir üst yapının ve temsilin gerekli olduğunun altını çizerler. Örneğin 17. yüzyıl manzara resmini o dönemin dünya görüşü yani aydınlanma ve akılcılık oluşturmaktadır. Daha açık bir ifade ile mekân, toplumsal bir yapının ürünüdür. Mekân, manzara ve toplum gibi kavramlar bir yapıyı ifade eden metinler olarak görülmüştür. Postyapısalcı coğrafyaların tam da karşı çıktığı şey, yapısalcıların kavramları bir yapı ya da temsile indirgemesidir. Postyapısalcı coğrafyacılar her şeyin böyle bir determinizme mahkûm edilmesini eleştirseler de bu durum onların yapıyı ve temsili reddettikleri anlamına gelmemektedir. Onlara göre yapı önemlidir ama onun ötesine geçmek gerekir. Ayrıca yapıya alternatif olarak yapının zıddı olan özneyi ya da aktörü öne çıkarmazlar. Yapı ve aktörün bir bütün olduğunun ya da onları aşmak gerektiğinin ve şeylerin olmuş bitmiş olmasından ziyade hâlâ "oluşur oluşunun" altını çizerler (Uysal ve Güngör, 2016; Bilgili, 2017). Bu eleştiriye merkeze alarak postyapısalcı coğrafyalar çerçevesi içine alınabilecek birçok yaklaşım vardır. Bunlardan bazıları 'Temsil Ötesi Teoriler, Foucault'sın Coğrafyaları, İlişkisel Coğrafyalar, Hibrid Coğrafyalar ve Beşeri Coğrafya'dan Fazlası/Ötesi'dir.

"Postyapısalcı coğrafyalara dair bir düşünce biçimi olarak ilişkisel coğrafya" eşyaya (şeyler) ait unsurları ayrı ayrı ve kendine ait özü olan varlıklar olarak kabul etmemektedir. Kartezyen mantığa göre daha başlangıçta özne ve nesne ayrımı yapıldığı zaman buna bağlı olarak peşinden bir sürü zıtlık gelmektedir. İlişkisel coğrafyalar ise düalistik düşünce biçimini yetersiz bulup bu birbirine zıt olan ikiliklerin birbirinden ayrılmaz bir bütün olduğunu kabul etmektedir. Bu çalışmada Nevşehir'in Kavak ilçesindeki soğuk hava depoları zıtlıkları yetersiz bulan postyapısalcı coğrafyalar perspektifinde ele alınacaktır. Daha özelde ise ilişkisel coğrafyalar çerçevesinde zıtlıkların birbirinden ayrılmaz bir bütün olduğu depolar bağlamında değerlendirilecektir. İlişkisel mekân denildiğinde, mekânın içinde olan unsurların birbirini etkilemesinden çok, bütün unsurların birbirinden ayrılmazlığı kastedilmektedir. Doğa/kültür, geleneksel/modern gibi ikilikler kendi içinde nasıl birbirine bağlı ise aynı zamanda diğer birçok zıtlık ile de ilişkilidir. Kısaca doğal soğuk hava depoları denildiği zaman içinde doğa ve kültür, birey ve toplum, geleneksel ve modern birçok unsurun bir bütün olduğu vurgulanmaktadır. Bu nedenle depolar 'oluşmuş ve bitmiş' değil sürekli "oluşu devam eden" bir olgudur.

ÇALIŞMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Bu çalışmada ilişkisel coğrafyalar açısından ele alınan Nevşehir'in Kavak beldesindeki doğal soğuk hava depoları, üç zıtlık üzerinden incelenmiştir. İlk olarak, doğa ve kültür zıtlılığı ekseninde bölgenin genel fiziki ve beşeri coğrafya özelliklerini göstermek amaçlanmıştır. Ayrıca eski ve yeni ya da geleneksel ve modern ayrımı yapılarak depoculuğun tarihsel süreci irdelenecektir. Son olarak, çağımızın en önemli kavramlarından birisi olan yerel ve küresel zıtlığı üzerinden depoculuğun günümüzdeki durumu değerlendirilecektir. Bütün bunların yanında bu tür ayrımların göreceli olduğunu ve bir başlık altında ele alınan olgunun diğer başlıkta da ele alınabileceğini ifade etmek gerekmektedir. Aslında ayrımların keskin sınırı

bulunmamaktadır. Çalışmanın sonuç bölümünde ise zıtlıkların bir bütünün parçası olduğunun altı çizilip doğal soğuk hava depoları 'ilişkisel mekân' kavramı üzerinden ele alınacaktır.

Nitel yöntemlerin kullanıldığı bu araştırma durum çalışması deseni ile yürütülmüştür. Çalışmada, gözlem, derinlemesine görüşme ve katılımcı gözlem kullanılmıştır. Araştırmada depolarla ilgisi olan depo sahibi, yerel idare, işçi, nakliyecisi, çiftçi gibi tüm paydaşların sesine kulak verilmeye çalışılmıştır. Bu süreçte 20 kişi ile derinlemesine görüşme ve 5 depoda katılımcı gözlem yapılmıştır.

'DOĞA' VE 'KÜLTÜR'ÜN İÇ İÇE GEÇTİĞİ MEKÂN

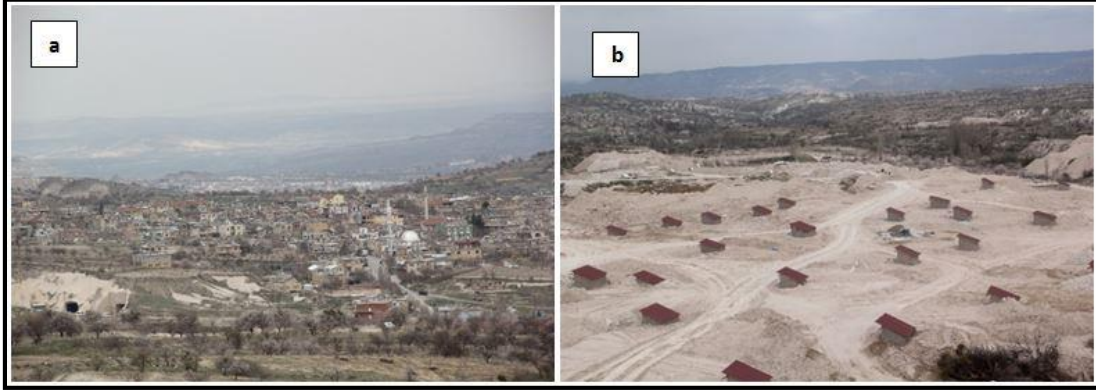
Bilim tarihinde olguları ve gerçekliği anlamak için dualistik düşünce biçimi uzun bir geleneğe sahiptir. Bunun en güzel göstergesi bilimlerin "Doğal Bilimler" ve "Beşeri ya da Sosyal Bilimler" diye ayrılmasıdır. Bu farklı alanlar zamanla birbirine yaklaşmıştır. Ancak uzun süre hakim paradigma olan pozitivist bakış açısıyla özne/nesne, aktör/yapı, doğa/kültür gibi zıtlıklar arasında ayrılık derinleşmiştir. Bu noktada coğrafya bilimi dikkate değerdir. Coğrafya her ne kadar "Fiziki Coğrafya" ve "Beşeri Coğrafya" diye ayrılmış olsa bu ikisinin etkisini göz önüne alınmıştır. Buna göre, fiziki ve beşeri unsurlar bir mekânın içinde sürekli etkileşim içindedir. Günümüzde özellikle "ilişkisel düşünce" açısından bu zıtlıklar aşılmaya ya da daha doğru ifade ile bu zıtlıkların ötesine geçilmeye (Whatsmore, 2002) çalışılmaktadır. Dolayısıyla, coğrafi düşünce sisteminin ilişkisel düşünce biçimi ile bağ kurması daha kolaydır.

Doğa kültür etkileşiminin en güzel örneklerinin görülebileceği, doğa ve tarihin bütünleştiği sahalardan biri Kapadokya'dır. İlginç ve eşsiz jeolojik yapıları ile Kapadokya Volkanik Kompleksi'ni içine alan Orta Anadolu Volkanik Alanı, KD-GB doğrultusunda uzanan ve uzun ekseni 250-300 km, genişliği ise 100-150 km olan, Türkiye'nin en önemli Tersiyer-Kuaterner volkanik alanlarından biridir. Sahada elde edilen arazi ve yaş verileri, Kapadokya bölgesinde volkanik aktivitenin Neojen'den günümüze kadar büyük bir kesinti olmadan devam ettiğini göstermektedir (Le Pennec vd., 2005; Aydın, 2009 s. 11, 16). Kapadokya'da yüzey şekilleri volkanizmaya, tektonizmaya ve aşınmaya bağlı olarak gelişmiştir. Bölge kendine özgü jeolojik yapısı ile tarihi değerlerin iç içe bulunduğu, doğal açık hava müzesi olarak tanımlanabilir (Dirik, 2009 s. 7, 226). 7. yüzyıldan itibaren yerleşmeye sahne olan bölgede, çalışma sahası ve çevresinde yer alan yumuşak karakterli tüflü yapı, insanlar tarafından oyularak saklanma, korunma ve barınma amaçlı kullanılmıştır (Bulut vd., 2012; Harunoğulları ve Kayar, 2015 s. 77). Günümüzde de bu alanlar konut, otel, lokanta, kafe, eğlence mekânı ve soğuk hava depoları olarak kullanılmaya devam edilmektedir.

Kapasitesi 1,25 milyon tonu bulan kayadan oyma doğal soğuk hava depolarının Nevşehir için önemi gün geçtikçe artmaktadır. Genel olarak patates ve limon deposu olarak kullanılan bu mekanlar, Nevşehir merkeze bağlı Kavak, Kaymaklı, Nar ve Çat beldeleri; Ürgüp ilçesine bağlı Şahinefendi ve Mazı köyleri, Ortahisar beldesi ile Derinkuyu ilçesine bağlı Güneyce köyünde yoğunlaşmıştır. Önceki dönemlerde el işçiliği ile açılan küçük ölçekli kaya oyma depolar, teknolojik gelişmeler ve makineler sayesinde içerisinde araçların dolaşabileceği büyük yapılar haline almıştır. Özellikle Kavak'ta bulunan soğuk hava depolarının içlerine tır ve kamyonların rahatlıkla girebilmesi ve bu depoların bölgedeki diğer depolara göre hacimlerinin daha fazla olması önemli bir avantaj olarak değerlendirilmektedir. Doğal depoların bakım ve onarım işlemleri daha az ve kullanım süreleri daha uzundur. Bu durum bölgeyi depolama konusunda ön plana çıkarmıştır. Tüf kayalarına oyulan, kış aylarında sıcak ve yaz aylarında serin olan doğal soğuk hava depolarında, iklimlendirme sistemi olarak herhangi bir donanım kullanılmadan, hiçbir enerji harcamadan, binlerce ton ürün muhafaza edilmektedir. Böylece büyük bir maliyet üstünlüğü sağlanmaktadır. Kayadan oyma depolarda klasik depoların aksine depolanan ürünlerde daha az fire verilmekte, sabit ısı ve nem dengesi gibi özelliklerinden dolayı depolanan ürünlerin doğal yapısı bozulmadan korunması sağlanmaktadır.

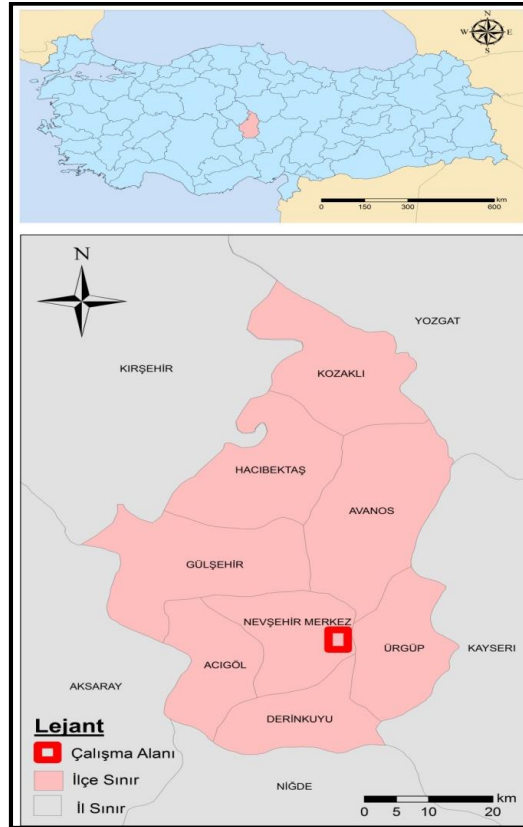
Ürünler depolarda tamamen doğal şartlarda muhafaza edildiğinden aydınlatma haricinde hemen hemen hiçbir enerji gideri bulunmamaktadır. Tonlarca ürünün depolara taşınması, depolanması, tekrar sevk edilmesi işlemlerinde yoğun bir iş gücü ve nakliye sektörü hizmet vermektedir. Böylece istihdam açısından il ekonomisine büyük katkı sağlamaktadır. Ayrıca depo sahiplerinin sağladığı kiralama gelirleri de bölge ekonomisine yansımaktadır. Depo sayıları ihtiyacın artmasına paralel olarak artış göstermektedir. Harici iklimlendirme gerektirmediğinden doğal soğuk hava depolarının enerji maliyeti sıfıra yakındır. Yerüstü soğuk hava depolarına göre enerji tüketimi 1/10 seviyelerinde ve yapılaş maliyetleri aynı büyüklükteki yerüstü soğuk hava depolarının 1/3'ü kadardır. Kayacın sabit nem dengesi gibi üstün ve doğal özellikleri sayesinde içerisine depolanan ürünün doğal yapısını bozmadan muhafaza etmesi yatırımcılar açısından kaçınılmaz tercih sebebi olmaktadır. Değinen rakamlar ve genel özellikleri itibarıyla bakıldığında doğa ve insan etkileşiminin net bir şekilde görülebileceği mekanlardan biri olan yöredeki yer altı depoculuğu (Fotoğraf 1) ilerleyen süreçte yoğun taleplerle birlikte daha da artış trendine girecektir

(Öztürk, 2010; Yolveren vd., 2011 s. 3). Bu nedenle Nevşehir’de depoların kapasite ve alan açısından en fazla orana sahip olduğu Kavak beldesindeki doğal soğuk hava depolarının fiziki ve beşeri coğrafya özellikleri üzerinde bir bütün olarak durulacaktır.

Fotoğraf 1. a. Kavak beldesinin genel görünümü. **b.** Kavak beldesi genel görünümü içinde sık karşılaşılan soğuk hava deposu havalandırma bacaları.

Kavak beldesi, İç Anadolu Bölgesi Orta Kızılırmak Bölümü’nde Nevşehir merkez ilçesine bağlıdır (Şekil 1). 2016 TÜİK verilerine göre nüfusu 2671 kişidir. Kavak beldesinde yerleşme Kızılırmak’ın yan kolları tarafından yer yer yarılmış hafif engebeli bir plato yüzeyinde kurulurken doğal soğuk hava depoları, akarsu vadilerinin yamaçlarında tüfler oyularak oluşturulmuştur. Depolar, piroklastik akıntı çökelleri olarak geniş alanlar kaplayan sahalardadır. Bunların yaşlandırılması, Kavak-Göreme arası en yaşlı ignimbritleri birimine karşılık gelmektedir. Depoların kazıldığı arazinin Üst Miyosen ile Kuaterner aralığında değiştiği ve farklı zamanlarda oluştuğu belirtilmektedir (Boyras ve Zeren, 2012 s. 24, 25, 30).

Şekil 1: Kavak beldesi lokasyon haritası

Nevşehir'de toplam 1141 adet doğal soğuk hava deposu bulunmaktadır. Nevşehir depolarının büyük bir bölümünün bulunduğu Kavak beldesinde toplam depo sayısı 335 olup, bu depoların kapladığı alan 630000 m²'dir. Kavak doğal soğuk hava depoları 654000 ton kapasitesi ile Nevşehir geneli toplam depo kapasitenin (1281000 ton) yarısını karşılamaktadır (Tablo 1). Çalışma alanı ortalama 1400 m rakımı ile depolama alanları içindeki en yüksek sahadır. Genellikle orta ve büyük işletmelerin ürünlerini muhafaza ettikleri bu depoların ortalama büyüklüğü 1880 m² ve ortalama depo kapasitesi 1952 tondur. Nevşehir'de depolanan toplam patatesin % 50'si ve limonun ise % 70'i bu bölgede depolanmaktadır (Çelik ve Baş, 2017).

Tablo 1: Nevşehir İli doğal soğuk hava depoları ve özellikleri

Deponun Bulunduğu Yer	Kapasitesi (ton)	Depo sayısı	Alanı (m ²)	Depolanan Ürün
Kavak Beldesi	654.000	335	630.000	Patates ve limon
Nar-Çat Beldesi	409.000	81	395.000	Patates
Ortahisar Beldesi	78.000	358	69.642	Patates ve limon
Mazı Köyü	37.500	78	33.729	Patates
Şahinefendi Köyü	30.250	67	27.406	Patates
Güneyce Köyü	20.000	18	17.857	Patates
Kaymaklı Beldesi	15.000	10	13.392	Patates
Taşkınpaşa Köyü	8.900	62	7.946	Patates
Göre Beldesi	8.000	26	7.142	Patates
Çardak Köyü	8.000	10	7.142	Patates
Bahçeli Köyü	3.800	31	3.473	Patates
Ayvalı Köyü	3.200	55	2.852	Patates
Başdere Köyü	3.000	1	2.678	Patates
Derinkuyu İlçesi	2.000	1	1.785	Patates
Cemil Köyü	450	8	401	Patates
Toplam	1.281.100	1.141	1.220.445	Patates ve limon

Kaynak: Çelik ve Baş, 2017.

Çalışma sahasında depolar, koridor ve localardan oluşmaktadır. Depoların genişliğine bağlı olarak loca sayısı 10 ile 50 arasında değişmektedir. Ana koridor, koridor ve locaların genişlikleri ile yükseklikleri ortalama 5-6 m'dir. Depoların tavanı ile yeryüzü arasında 6-10 m kalınlık bulunmaktadır. Bu kalınlık deponun iç ısısının dış ortamdan etkilenmemesi ve çökmeleri önlemek açısından oldukça önemlidir. Ayrıca localar arasında en az 2-3 m genişliğinde taşıyıcı kolonlar yer almaktadır. Depolarda genellikle 6-7 m aralıklarla 30-100 cm çapında havalandırma bacaları açılmıştır. Günümüzde teknolojik gelişmeye bağlı olarak modern makinelerle açılan geniş depolardaki bacaların çapı geçmişte açılan depolardaki bacalara göre daha büyüktür (Fotoğraf 4). Nisan ayından Ekim ayına kadar açık tutulan havalandırmaların katkısı ile depo içerisinde uygun nem ve sıcaklık koşulları sağlanmaktadır.

Ayrıca son yıllarda modernize edilmiş depolarda, depo ile dış ortam arasında hava akımının gerçekleşmesi için ortamlar arasındaki basınç farkı fanlarla sağlanmaktadır. Depolarda localar bir koridorla ayrılmış ve locaların arkasında ortama açılan havalandırma kanalı ve bir fan grubu bulunmaktadır. Fanlar ürün yığını altına yerleştirilen borularla alttan üste doğru saatte 30000-40000 m³ olacak şekilde havalandırma yapmaktadır. Bu depolarda odaların ısı ve bağıl nemi yığındaki sensörler ile bir mikroişlemci tarafından kontrol edilmektedir. Koridor sonunda dışarıya açılan geniş bir baca ile ısınan hava ve karbondioksit ortamdan uzaklaştırılmaktadır (Örüng vd., 2016 s. 14). Canan ve Ağar (2004)'e göre havalandırma yapılan depolarda ürünün çürüme oranı önemli ölçüde azalacağından bu sistemlerinin yapılması zorunludur (Canan ve Ağar, 2004).

Geçmişte ambar diye isimlendirilirken günümüzde daha çok doğal soğuk hava deposu olarak isimlendirilen bu mekanlarda, depo açmak için yapılan ilk girişimden, depolama sürecinin sonuna kadar her aşamada doğa ile insanın etkileşimi söz konusu olmuştur. Örneğin ambarların ve depolanan ürünlerin doğal unsurlardan etkilenişini Güney (2005)'deki ifadelerde görmek mümkündür:

"Ambarın doğal nemliliği çok önemlidir. Yeryüzüne yağın yağmur ya da eriyen kar suları yarı ve çatlaklardan, yivlerden aşağılara doğru süzülür. Su ne az ne de çok olmalıdır. Kuru ambarda limon iyi korunmakla birlikte ideal ambarda havayı nemli tutmak için su sızıntısı gereklidir. Bununla birlikte iyi korunması bakımından ambarın ağız poyraza-kuzeye bakmalıdır. Bu şartlara uyulmadığında limon kurduğundan böyle ambarlar tercih edilmemekte ve kiralanmamaktadır (Güney, 2005 s. 4-5). Bütün ideal ölçülere uygun yapılmış bir ambarda limon bir ayda kendini belli etmektedir. Yani ambara geldiği zaman yeşil, kalın kabuklu, lifli, sert, kokusuz olan limon bir ay içinde ince kabuklu, sarı, kokulu ve bol sulu özellik kazanmaktadır. Limon ambarda kaldığı süre içinde havaya karbondioksit vermektedir. Volkanik tüf duvarlar, tavan ve taban,

geçirgen olduğundan bu gaz emilmektedir. Gazın emilmeyip birikmesi durumunda havanın doğal bileşimi olumsuz bir özellik göstermekte ve limon ‘yanmaktadır’. Burada yanma ‘küf yapma’ anlamına gelmektedir (Güney, 2005 s. 5).

Eski ambarlarda da günümüz doğal soğuk hava depolarında da depo içi sıcaklık ve nem değerleri bir beşeri faaliyet olan depoculuk açısından oldukça önemlidir. Depoların ortalama nem oranları kış aylarında % 95-99, yaz aylarında % 90-95'tir. İdeal bir depoda nem oranının yüksek olması gerekmektedir. Depoların sıcaklığı ise kış aylarında 4-6 °C, yaz aylarında 8-10 °C arasında değişmektedir. Hasat edilen patatesler Ekim-Kasım aylarında depoya gelmekte ve Nisan-Mayıs aylarına kadar depoda muhafaza edilmektedir. Patatesin en fazla depoda kaldığı Kasım-Nisan ayları ortalama sıcaklığı 5 °C, ortalama nem ise % 98'dir (Tablo 2). Depolarda takip edilmesi gereken ısı rejimi ve parametreler, patates kullanım amacına göre farklılık göstermektedir. Parmak patates çeşitlerinin 7-8 °C, cipslik patates çeşitlerinin 9-10°C ve yemeklik patates çeşitlerinin 4-5 °C'de, % 95 bağıl nemde ve 3-5 metre yüksekliğinde yığma şeklinde, tohumlukların ise 2-3 °C'de sandık kasalarda depolanması uygundur (Doğa Tohumculuk, 2017). Limon ise Ocak'tan Mart'a kadar depolara sevk edilmekte, Nisan ayından itibaren Eylül ayına kadar ihtiyaca göre pazara sürülmek için depolardan çıkarılmaktadır.

Tablo 2: Kavak Beldesi doğal soğuk hava depoları aylara göre depo içi sıcaklık (°C) ve nem (%) değerleri (2015-2016)

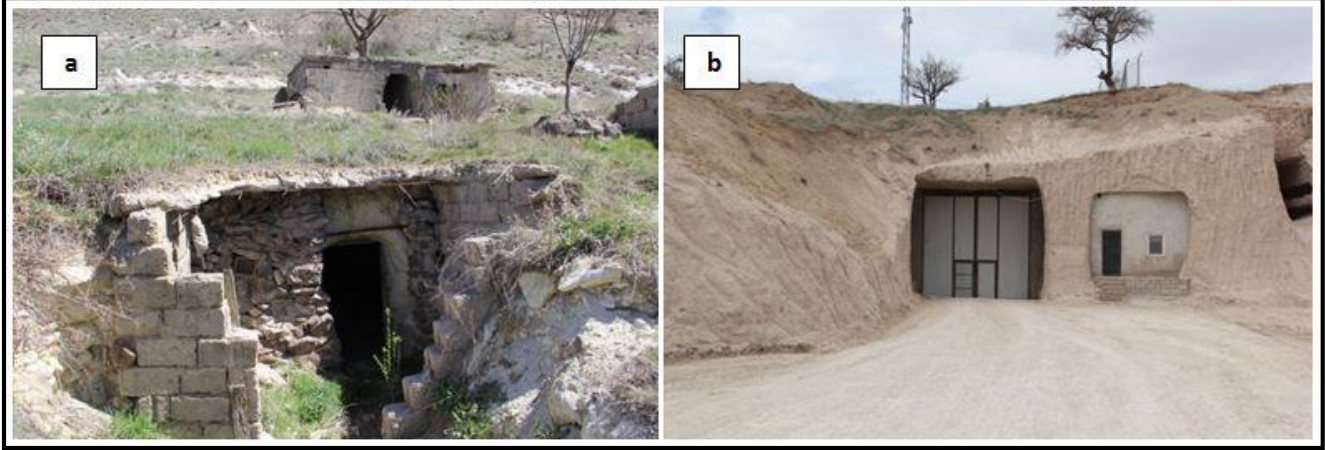
°C/ %	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	Ek	K	A
Ort. Sıcaklık	5,3	5,2	4,4	5,5	7,7	9,8	9,1	9,8	9,7	9,7	6,4	3,5
Max. Sıcaklık	6,6	6,7	7	8,4	10,4	11,6	13,1	11,6	12,4	12	7,5	6
Min. Sıcaklık	4,7	5,5	2,9	2,1	5,9	8,2	6,1	9,6	9,3	6,4	4,6	1,2
Ort. Nem	98,1	98,2	98,2	97,7	94,6	99,2	88,1	86,9	87,2	89,4	98,4	98,3
Max. Nem	99,9	98,9	99,9	99,9	99,9	99,9	99,9	99,9	99,9	99,9	99,9	99,9
Min. Nem	96	96,5	96,5	96,7	89,3	98,3	83,3	83,9	79,5	80	96,9	96,7

Kaynak: Çelik ve Baş, 2017.

Sonuç olarak, bölgenin jeolojik yapısı ve iklimi gibi doğal özellikleri, Kapadokya'da tüm dünyaca tanınan özgün yeryüzü şekillerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bununla birlikte geçmişten günümüze Kapadokya üzerinde yaşamış farklı demografik, sosyal ve ekonomik yapıya sahip toplumlar, kendi dönemlerine ait pek çok eser bırakarak bugünkü Kapadokya'nın oluşmasına katkı sağlamıştır (Özata, 2015). Litolojik yapısından dolayı yeraltı ve kaya içi yerleşmelerin tarih boyunca görüldüğü bölgede arazi her zaman yerleşme biçimini etkilemiştir. Doğa ve kültür etkileşiminin yansıması olan, bölgeye özgü kaya oyma mekanlar, bir kaya kütesinin birbiriyle bağlantılı olarak oyulması sonucu meydana getirilmiştir. Bu mekânlar iskân, savunma, ibadet, eğitim, üretim ve depolama gibi çeşitli işlevlerde kullanılmalarının yanında bölge tarımında önemli bir yeri olan güvercin gübresi elde etmek amacıyla güvercinlik olarak da kullanılmıştır (Bilgili, 2014). Bütün bu süreç ve doğa-kültür etkileşimi göz önüne alındığında doğal soğuk hava depoculuğunun tarihsel bir arka planı olduğu dikkat çekmektedir. Özek ve Minsolmaz Yeler (2008)'e göre yöreye özgü mimarinin olağanüstü kimliği, çok güçlü simbiyotik bir ilişkinin sonucudur. Bu durum sadece güçlü bir mimari değil aynı zamanda doğal bir yerleşmenin dönüşümüyle iletilen kültürel bir mesajdır. Bölgesel mimari, çevre-bilinçli yerleşim ve mekânların yaratılması, yerel değerlerin ön plana çıkarılması ve mekânın dili olarak güçlü bir iletişimin kurulması bakımından önem taşımaktadır (Özek ve Minsolmaz Yeler, 2008 s. 57).

'GELENEKSEL' VE 'MODERN' UNSURLARIN BULUŞTUĞU MEKÂN

Nevşehir'de yüzyıllardır yeraltı yerleşmeleri yaygın olduğu için gıda ürünlerini yeraltında saklamak da yaygın bir uygulama olmuştur. Bu durum günümüze kadar devam etmiştir. Geçmişte hemen hemen her evin alt katında ya da yanında kilerler mevcuttur. Buzdolabının olmadığı zamanlarda, bölge insanın gıda ürünlerini sakladığı kilerler, bir nevi doğal buzdolabı görevi görmüştür. Gıda saklamada teknolojinin kullanılması ile beraber kilerlerin sayısı azalmış ya da kilerlerin fonksiyonu değişmiştir. Bu tür kilerlerin yapılmasında geleneksel yöntemler kullanıldığı gibi kilerler geleneksel mimarinin ve geleneksel hayatın bir parçası haline gelmiştir. Modern mimari ile beraber kiler gibi müstemilatlar zamanla ortadan kalkmıştır. Fakat eskiden inşa edilmiş bazı konutlarda kilerler hâlâ işlevsel bir öneme sahiptir. Ayrıca sahada tüm mahallenin kullanıma açık kilerler de bulunmaktadır (Fotoğraf 2a). Bugün kilerlerin yerini, birçok açıdan farklı fonksiyonlara sahip olsa da depolar almıştır (Fotoğraf 2b).

Fotoğraf 2. a. Geleneksel anlamda gıda saklama yeri olarak bir kiler girişi. **b.** Modern anlamda gıda saklama yeri olarak bir doğal soğuk hava deposu girişi.

Geleneksel ile modern her ne kadar birbirinden ayrı kavramlar gibi gözükse de geleneksel olanla modern olanın nerede başlayıp nerede bittiği pek de belli değildir. Gündelik hayattan siyasete; ideolojiden dünya görüşüne kadar geleneksel ve modern tanımlamaları çeşitlilik göstermekte ve bu tanımlamalar birbirine geçmektedir. Bununla birlikte doğanın insan tarafından kullanılması, insanın doğayı şekillendirmesi ve doğanın insanı etkilemesi göz önüne alındığında birçok açıdan geleneksel ve modern ayrımı yapılabilir. Bu ayrım genel olarak kaya oymalarında ve daha özelde doğal soğuk hava depolarında da görülür. Yeraltına, konut, kiler, ambar ve depo gibi mekânların açılma yöntemlerinde eski ile yeni arasında fark olması dikkat çekici bir husustur. Yüzyıllardır kaya yerleşiminin söz konusu olduğu Nevşehir'de kaya oyma yöntemlerinde de belli bir değişim ya da gelişim gözlenmektedir. Geçmişten günümüze her ne kadar belli bir gelişim olsa da yeraltına ambar ya da depo açma yöntemlerinde son yıllara kadar çok büyük farklılıklar olmamıştır. Güney (2005)'te ifade edildiği gibi "Bir ambarı oymak için gerekli kesici-yontucu aletler binlerce yıldan bu yana hemen hemen hiç değişmemiştir" (Güney, 2005 s. 3). Yeraltına depo açma yöntemlerinde en büyük ilerleme modern makinelerin ve modern yöntemlerin kullanılmasıyla ortaya çıkmıştır (Fotoğraf 3b, 3d). Depo açmada geleneksel olarak ifade edilebilecek eski yöntemlerde 'külünk, beylik kazma, kūsük, lağım demiri, kürek, balyoz, çivi ve kama' (Fotoğraf 3a, 3c) gibi aletler kullanılırken teknolojinin gelişimine paralel olarak günümüzde makine kullanımı yaygınlaşmıştır. Zamanla geleneksel yöntem tamamen terk edilmiştir. Bu olguyu depo sahibi olan Hüseyin'in sözlerinde görmek mümkündür:

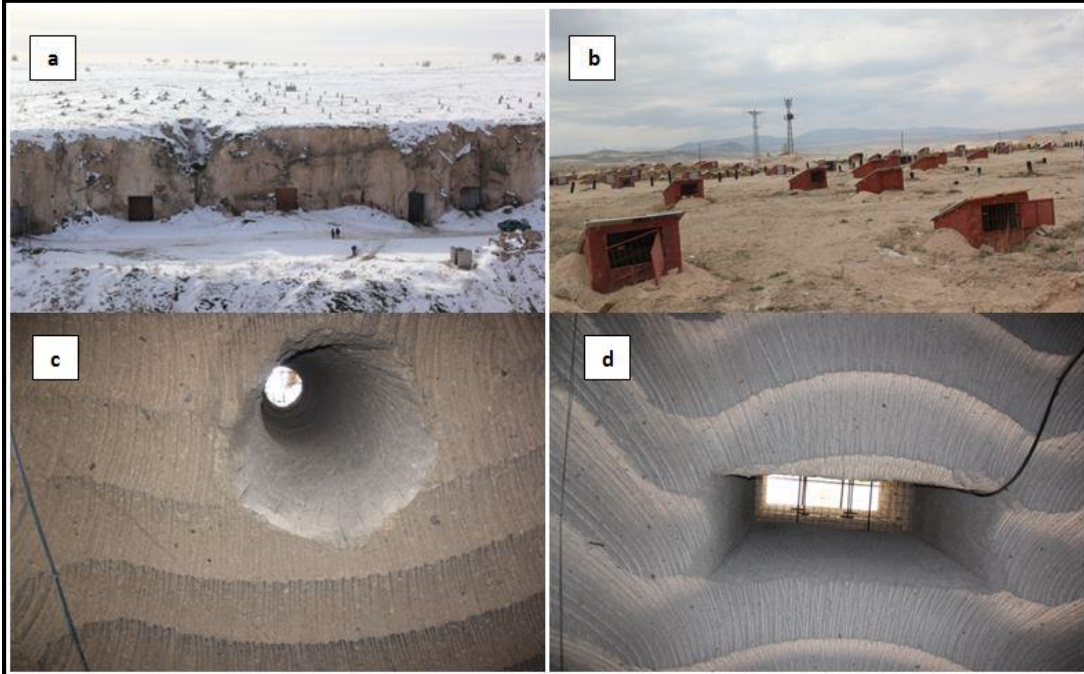
"Eskiden kas gücü ile açıyormuş ambarlar. Burada herkesin tanıdığı üç usta vardı. Üçü de vefat etti. Vefat etmeden önce de zaten el işçiliği ile ambar açma yöntemi bitmişti. Ama Nevşehir'in hangi ilçesinde, hangi kasabasında, hangi ustanın olduğu, bu ustanın işçiliğinin nasıl olduğu yörede bilinirdi".

Geleneksel ve modern olanın ne olduğuna dair sınırların çok keskin olmadığını depoculukta da görmek mümkündür. Son zamanlarda açılan depoların çoğunda makine ve teknoloji kullanımı dikkat çekmektedir. Ayrıca bazı depolarda teknoloji kullanımı diğerlerine göre çok daha fazladır. Örneğin yakın zamanda açılan depoların bacaları öncekilere göre daha geniştir ve havalandırmada daha bilimsel yöntemler kullanılmaktadır. Hatta sayıları çok az olmakla birlikte bazı depolarda bilgisayarlı iklimlendirme sistemleri mevcuttur (Fotoğraf 4). Bu durumu bir depo sahibi şöyle ifade etmektedir:

"Her depoya yeni diyorlar. Oysa depoyu açıyorlar ve o öylece kalıyor. Depo açarken toprak durumu, bacaların daha verimli nasıl olacağı, deponun iklimlendirmesinin nasıl yapılacağı çok önemlidir. Artık depocular teknolojiyi takip etmek zorundadır. Fakat depoların çoğunda buna dikkat edilmiyor. Bunlar göz önüne alınsa depoda saklanan ürünlerdeki çürümelerde azalır. Böylece ekonomik kayıplar da azalmış olur".

Fotoğraf 3.a. Geleneksel depo açma aletleri (Soldan sağa): Büyük külünk, küçük külünk, baltalı kazma, kürek. **b.** Modern yöntemle açılan bir depoda kazma işlemi. **c.** Geleneksel depo açma aletleri (Soldan sağa): Paklama aleti, küsük, balyoz, malına ve küçük çivi ve büyük çivi. **d.** Modern yöntemle açılan bir depoda çıkan hafriyatın taşınması.

Fotoğraf 4. a. Geleneksel anlamda depo bacaları. **b.** Modern anlamda depo bacaları. **c.** Çapı küçük olan doğal havalandırma bacası. **d.** Çapı geniş olan ve iklimlendirme sisteminin kullanıldığı modern havalandırma bacası.

Depo açma yöntemindeki teknolojik gelişmeler, depoların kapasite ve hacimlerine de yansımaktadır. Geçmişte açılan depolar nispeten daha küçüktür. Fakat gün geçtikçe depoların ebatları büyümektedir. Elbette bu durum günümüzde açılan her deponun çok büyük olduğu anlamına gelmemektedir. Ancak günümüzde açılan depoların eskiye göre çok daha büyük olduğu bir gerçektir. Bu durumun en önemli sebeplerinden biri, teknoloji kullanımının yaygınlaşmasıdır. Hatta sayı olarak Ortahisar'daki depolar daha fazla olmasına rağmen hacimleri küçük olduğundan, bu depoların, toplam depo alanı içindeki payı daha azdır. Bu durumu depo sahibi olan Selim'in ifadelerinde görmek mümkündür:

"Eski depolar çok küçüktür. Yenilerin ise içinde tırlar, kamyonlar dolaşiyor, çünkü makineler ile büyük depolar açılabilir. Özellikle Kavak'ta depoculuk Ortahisar'dan sonra başlamıştır ama bizim depolar daha geniştir ve daha fazla talep edilir. Ortahisar'da sit alanları genişletilemez, bu nedenle depoculuk açısından tüccarlar Kavak beldesini daha fazla tercih ederler".

'YEREL' VE 'KÜRESEL' ÖĞELERİN BİR ARADA OLDUĞU MEKÂN

Geleneksel ve modern kavramlarında olduğu gibi yerel ile küresel arasında da keskin bir çizgi bulunmamaktadır. Yerellik ile küresellik arasındaki sınır bulanıktır ve hatta birbirine girmiş durumdadır. Depolar açısından yerel denilince akla ilk olarak depoları işleten ve depolarda çalışan insanlar gelmektedir. Önceki yıllarda depoları işletenler genellikle Nevşehir çevresindedir. Ancak bu durum zamanla kısmen değişmiştir. Özellikle Akdeniz Bölgesi'nde yaşayan birkaç depo sahibi mevcuttur. Yerellik ile birlikte düşünebileceğimiz diğer bir unsur depoda çalışan işçilerdir. Depolarda muhafaza edilen limon ve patates gibi ürün ayrımına bağlı olarak işçilerin geldikleri yerler farklılık göstermektedir. Limon depolarında çalışan işçiler daha çok Mersin'in Erdemli ve Silifke ilçesinden gelmektedir (Fotoğraf 5). Mevsimlik işçi kategorisinde değerlendirilebilecek bu işçiler yılın altı ayını Kavak ilçesinde geçirirken diğer yarısını kendi memleketlerinde geçirmektedirler. Bir yıl içinde Mersin'den Kavak'a depolarda çalışmak üzere gelen işçi sayısı ortalama 350-400 kişidir. Her işçi grubunun başında işçi ile mal sahibi arasında organizasyonu sağlayan 'çavuş' adlı bir kişi bulunmaktadır. Büyük bir depoda birçok mal sahibinin limonları depolanmaktadır ve buna bağlı olarak aynı anda farklı çavuşa bağlı farklı işçi grupları çalışabilmektedir. Yapılan görüşme ve gözlemlere göre işçilerin büyük bir kısmını kadınlar oluşturmaktadır. Bir depodaki işçi çavuşunun düşünceleri işçilerin durumunu ifade etmesi bakımından dikkate değerdir:

"Ben depo sahibi ile işçiler arasında aracılık yaparım, işçi olarak gelmek isteyenler beni bulur. Burada çoğunlukla kadınlar çalışmaktadır. Eskiden işçi bulmakta hiç zorlanmıyorduk. Ancak şimdi çok zorlanıyoruz. Çocuklarının okulu olduğu için çoğu aile gelmiyor. Eskiden çoluk çocuk tüm aile gelmekteydi. Ama şimdi yaşı daha büyük olanlar, okula giden çocuğu olmayanlar gelmektedir".

Fotoğraf 5: Ailecek Mersin'den gelen ve limon parlatan kadın işçiler

Mersin'den gelen işçiler Kavak ilçesinin emlak piyasasını etkilemektedir. Gelen kişiler altı aylığına ortalama 4 bin ile 5 bin arasında kira bedeli ödeyerek ev kiralamaktadır. Depoda çalışanların işleri bitip memleketlerine geri döndüklerinde bu evler başkalarına kiralanmamaktadır. İşçilerin gündelik yaşamları genelde ev ile depo arasında geçmektedir. Mehmet adlı bir işçiye göre:

"3 yıldır düzenli olarak buraya çalışmaya geliyorum, 3 yıldır aynı evde kiracı olarak kalıyorum. Burada çalıştığımız 6 ay boyunca saat 6.30'da depoya geliriz. Öğlene kadar çalışır, öğle yemeğimizi burada hazırlar ve burada yeriz. Çayımız eksik

olmaz. Akşam 5'ten sonra eve gideriz. Genelde evde vakit geçiririz. Kavak'takilerle pek ilişkimiz olmadığından çok da dışarıya çıkmayız”.

Bir başka işçinin Kavak beldesi hakkındaki düşüncesi şöyledir:

“Biz daha önce Ortahisar'da da çalıştık. Orası daha rahattı. Dışarı çıktığımızda her şeyi bulabiliyorduk. Kavak'daki insanlar iyiler ama Kavak küçücük bir yer, ihtiyaçlarımızı hemen bulamıyoruz. O yüzden dışarı çıkmıyoruz. Hastalansan eczanesi bile yok”.

Limon depolarında çalışan işçilerin aksine patates depolarında çalışan işçiler daha çok yakın yerlerden gelmektedir. Patates depolarında çalışan işçilerin çoğunluğunu, Nevşehir'in Derinkuyu ilçesinden gelenler oluştururken buna ek olarak Niğde Ağcaşar'dan da işçi gelmektedir (Fotoğraf 6). Bu işçilerin ortak noktası geldikleri yerlerde de patates tarımının yaygın olması ve patatese dair geniş bir bilgi birimine sahip olmalarıdır. Patates depolayan bir depo sahibi bu durumu şöyle anlatmaktadır:

“Yıllardır depolarda patates işini Derinkuyulular yapmaktadır. Bu işi en iyi onlar bilir. Çocuklar bile patatesten anlar. Optik gibi gözleri vardır. Bir bakışta patatesin cinsini, kalitesini, sınıfını ayırt ederler. Biz de patates işçisi olarak onlarla çalışırız, mesela Mersinliler de limon işinde ustadır. Bu nedenle limon depolarında Mersinlileri görürsünüz”.

Patates depolarında çalışan işçiler limon depolarında çalışan işçiler gibi uzaktan gelmediği için Kavak'ta ev kiralamaktan ziyade gününbirlik servis ile Kavak'a gelip geri dönmektedir. Patates depolarında çalışmak için beldeye günlük ortalama 1500 işçi gelmektedir. Son yıllarda Türkiye'nin birçok yerinde olduğu gibi Nevşehir'de de Suriyeliler ikamet etmeye başlamışlardır. Buna bağlı olarak depolarda çalışan Suriyelilerin sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Saha gözlemlerine göre depolarda çalışan Suriyelilerin oranı yüzde 15'tir. Suriye'deki savaşın ve Türkiye'ye doğru gerçekleşen mülteci akınının bölgeyi aşan ve tüm dünyayı ilgilendiren bir olgu olduğu gerçeğini göz önünde bulundurursak depolarda Suriyeli işçilerin çalışması, küresel bir olayın yansımasıdır. Ayrıca depolarda kas gücü ile makinelerin aynı anda kullanılması yine yerel/küresel ve geleneksel/modern zıtlıkların birbirine girmişliğinin göstergesidir (Fotoğraf 6).

Fotoğraf 6. a-c. Depolama ve nakliyede kas gücünün kullanılması. b-d. Depolama ve nakliyede makinenin kullanılması.

Depolarda muhafaza edilen limon ve patatesler Türkiye'nin çeşitli yerlerinden getirilmektedir. Limonlar daha çok Mersin'den gelirken patatesler Nevşehir, Sivas, Tokat, Niğde, Kayseri ve Konya gibi illerden gelmektedir. Mersindeki limon

toptancıları Kavak'daki depoları kiralamak suretiyle ürünlerini depolamaktadır. Patates de ise daha farklı bir durum söz konusudur. Depo sahipleri yukarıda ifade edilen illerde tarım alanlarını kiralamakta ve hasat ettikleri ürünleri Kavak'a getirmektedir. Dikkat çekici bir diğer durum ise, Türkiye genelinde ve yurt dışında pazarı olan bazı patates cipsi firmalarının da bu bölgede depolarının olmasıdır. Depolarda muhafaza edilen ürünlerin büyük bir kısmı Türkiye pazarına sevk edilmektedir. Buna ek olarak özellikle limon Rusya, Romanya, Azerbaycan, Bulgaristan, Irak ve Gürcistan gibi ülkelere de bu depolardan ulaştırılmaktadır. Patates daha çok iç piyasaya sunulsa da Gürcistan, Irak ve Azerbaycan'a sevkiyatı yapılmaktadır. Depo sahipleri ile yapılan görüşmelerden elde edilen sonuca göre Kavak doğal soğuk hava depolarındaki saklanan limonun % 25-30'u ve patatesin % 10-15'i yurt dışına ihraç edilmektedir. Ürünlerin nakliyesi için Kavak'ta ortalama yüz kamyonun oluştuğu bir kooperatif bulunmaktadır. Ürünlerin sevkiyatı buradaki kamyonlarla gerçekleştirilmektedir. Ayrıca sahaya başka bölgelerden yük getirip buradan da yük alan kamyonlar mevcuttur. Yurt dışı ihracatında ise daha çok tırlar tercih edilmektedir.

Litolojik yapısından dolayı yeraltı ve kaya içi yerleşmelerin sık görüldüğü bölgede evlerin alt katında ya da yanında her zaman gıdaların saklandığı kilerler mevcut olmuştur. Buzdolabı gibi teknolojilerin gelişmesi ve yaygınlaşması ile beraber her ne kadar önemini kaybetmiş olsa da hâlâ kullanılan kilerler bulunmaktadır. Salça, turşu ve peynir gibi ürünlerin saklandığı bu kilerler tamamen bireysel ihtiyacı karşılamak amacıyla oluşturulmuştur (Fotoğraf 7a). Günümüzde ise Nevşehir'de ve daha özelden Kavak beldesindeki doğal soğuk hava depoları ticari amaçlıdır. Bu açıdan bakıldığında zaman, sayıları gün geçtikçe artan depoların, bireysel ihtiyaçlardan ticari bir boyuta geçmesi ve bölge ekonomisini etkilemesi, yerellik-küresellik arasındaki bağı göstermesi bakımından önemlidir. Geleneksel yöntem ve amaçlar daha çok bireysel ihtiyaçları karşılamaktadır. Fakat zamanla geleneksel ve bireysel olanın yerini daha organize ticari unsurlar almıştır. Bu süreç aynen depolarda da görülmektedir (Fotoğraf 7b).

Fotoğraf 7. a. Bireysel ihtiyaçların saklandığı kilerden bir görünüm. **b.** Ticari amaçla kullanılan günümüz doğal soğuk hava deposundan bir görünüm.

Kısaca ifade etmek gerekirse, kiler ve depoların kullanım amacı, depo işçilerinin memleketleri, depolarda saklanan ürünlerin üretildiği bölgeler, ürün pazarı ve sevkiyat hizmetleri göz önüne alındığında doğal soğuk hava depolarındaki faaliyetlerin sadece bir mekân ile sınırlı kalmadığı, yereli aşan, bölgesel ve küresel bir yanı olduğu ve bütün bunların birbiri ile ilişkisi dikkat çekmektedir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

'İlişkisel Bir Mekân' Olarak Doğal Soğuk Hava Depoları

"İlişkisel mekân"ın ne olduğunu anlamak için Cresswell'in (2013) topografya ve topoloji kavramlarına dair yaptığı karşılaştırma oldukça önemlidir. Topografya denildiği zaman 'farklı' bir yer ya da arazi akla gelirken topoloji kavramı ise şeylerin birleşimini ifade etmektedir. Örneğin bir dağcı ya da bisikletçi elindeki topografya haritası ile nerede olduğunu bilmekte ve gitmek istediği yeri kolayca bulmaktadır. Bu tip haritalarda ölçek çok önemlidir. Çünkü böylesi haritaların bir amacı o yeri farklı kılan unsurları haritaya aktarmaktır. Ancak topolojik haritalar bu bakış açısı ile yapılamaz. Büyük bir metropolün, metro haritası yapılacağı zaman ölçek dikkate alınmamaktadır. Eğer ölçek dikkate alınırsa metro hatları arasındaki bağ, kağıda tam olarak aktarılamayacağı gibi haritalar kullanışlı da olmamaktadır. Bir metro haritasında hatların

birbiri ile ilişkisini göstermek öncelik olduğu için bu tür haritalar ölçeksizdir ve bu haritalarda ‘şeylerin ilişkisi’ söz konusudur. Artık “mutlak mekân ve ölçek önemli değildir. Bu bağlamda ilişkisel coğrafyalar topolojiktir” (Cresswell, 2013).

Nasıl bir metropolün haritasını yapmak için mutlak mekân ve ölçek önemini kaybediyorsa dünyadaki birçok olguda da benzer bir durum görülmektedir. Küreselleşme ile beraber bir yerden başka bir yere hareketin hızlanması, çoğu durumu etkilemiştir. Örneğin bir göçmenin yaşadığı yeri anlamak isteyen bir coğrafyacının, olguları tek bir gerçekliğe indirmekten ziyade kavramların çok boyutlu olduğunu göz önüne alması gerekmektedir. Hatta bazen olgular, ölçeği ve mutlak mekânı da aşmaktadır. Mekân’ın sabit, değişmeyen ve içi birçok unsur ile doldurulan bir kap gibi görülmesine dair eleştirilerden ilki Massey’den (2005) gelmiştir. Ona göre; mekân ölü ve sabit değildir. Sürekli değişim içindedir. Coğrafyacılar sabit ve mutlak bir mekânı anlamak yerine hareket halinde olan mekânı anlamaya çalışmalıdır. Bu çerçevede canlı olan mekâna nasıl bakılacak sorusu ön plana çıkmaktadır. Bunun cevabı ise, pozitivist ve yapısalcı bakışın mekânı indirgemesine yapılan eleştirilerde saklıdır. Bir bilim insanı pozitivist bakış açısıyla kendini bir yanda, mekânı diğer yanda değerlendirdiğinde yani özne/nesne ayrımı yaptığında mekânı dondurmaktadır. Kısaca bir şey nesneleştirildiği zaman hareketi biter, donar ve Massey’in (2005) ifadesiyle bu mekân “ölü bir mekân”dır. Yapısalcı coğrafyacıların mekânı yapıya ya da temsile indirgemesi de mekânı dondurmaktadır. Örneğin mekân ekonomi-politik bir yapının ya da bir ideolojinin yansıması olarak görüldüğü zaman yine mekâna uzaktan bakış ve indirgeme söz konusudur. O halde denilebilir ki mekân herhangi bir yapıyı ya da temsili içine alan fakat sadece bununla kalmayan ve onunda ötesine geçen, sürekli bir oluşum halindedir. Bir mekân ne bir özneye ne de bir nesneye indirgenebilir ya da mekân denildiğinde özne de nesne de ihmal edilmemelidir. Hatta denilebilir ki mekân özne ve nesne gibi zıtlıkların birleşimidir ki böylesi bir olguyu açıklamak için günümüz coğrafyalarında kullanılan kavramlardan biri de “ilişkisel mekân”dır. Bu çalışmada ele alınan depolar da ilişkisel mekân perspektifinde değerlendirilirse, depoların ne olduğunu anlamak daha da kolaylaşacaktır. Doğal soğuk hava depoları, daha önceki üç bölümde bazı zıtlıklar çerçevesinde ele alınmıştır. Bu zıtlıkların göreceli olduğunun ve meseleyi daha iyi anlamak için oluşturulduğunun altı çizilmiştir. Zıtlıkların ayrı ayrı bir bütün olmasının dışında bu çalışmada ifade edilen üç zıtlık da aslında bir bütünün parçasıdır (Tablo 3).

Tablo 3: Geçmişten günümüze depolar perspektifinde zıtlıkların birleşimi

Konu	Geçmiş	Günümüz
Kaya oyma tipi	Kiler, ambar	Doğal soğuk hava depoları
Alan	Küçük (Ortalama 150-200 m ²)	Büyük (Ortalama 1500-2000 m ²)
Kapasite	200-250 ton	1500-2000 ton
Oymada kullanılan aletler	Külünk, beylik kazma, kürek, küsük, lağım demiri, valyoz, çivi ve kama	Tünel Kazıcı, Kanyon, Kepçe, jeneratör
Kullanma amacı	Günlük ihtiyaçların depolanması	Ticari depolama
Depolama yöntemi	Klasik yöntem	Makineleşme ve bilimsel yöntem
Depolamada kullanılan aletler	Kas gücü	Yıkım bantları, paketleme bantları, kalibrasyon makineleri, bunker
Depolanan ürünler	Salça, turşu, peynir, patates gibi gündelik ihtiyaçlar	Ticari ürünler: Patates ve limon
İnsan faktörü	Depoyu açan usta ve deponun sahibi hane halkı	Depoyu açan firma, depo sahibi, depoda ürünlerini saklayan mal sahibi, depoda çalışan işçiler, nakliye firması

Daha spesifik olarak ifade edilirse depolar da ilişkisel bir mekândır. Depolar denilen mekânın içinde birçok unsur vardır ve bunlar durmaksızın bir oluş içindedir. Kilerlerden ambarlara ve sonra da doğal soğuk hava depolarına evrilen yeraltında gıda saklama olgusunun geçmişten günümüze ilerleyen bir zaman boyutu olması ilişkisel bir mekân olarak depoları oluşturan en önemli unsurun zaman olduğunu vurgulamaktadır. Bir bütün olarak bakıldığında zaman ve mekân birbirinin zıddı değildir ve iç içedir. Herhangi bir depo gezildiğinde doğrudan zaman kavramı ile karşılaşmaktadır. Sahada bize rehberlik eden Ali’nin ifadelerinde bunu görmek mümkündür:

“Nevşehir’de 8-10 katlı yer altı şehirleri vardır. Daha keşfedilmemiş bir sürü yer altı şehri de olabilir. En son Kale Mahallesi yıkılırken yeni bir yer altı şehri bulundu. Zaten burada birçok şey yer altındadır. Hititler zamanında bile böyleymiş. O yüzden burada depoların olması da normaldir”.

Her ne kadar zaman çizgisel olarak ilerliyor olsa da zıtlıklar açısından zamanı kesin çizgilere bölmek görecelidir. Örneğin depoları eski/yeni ve geleneksel/modern şeklinde ayırmak, eski ile yeni arasında kesin ve net ayrımlar yapmak biraz da araştırmacının nasıl baktığına bağlıdır. Elbette eski yöntemlerle açılan ambarlarla günümüzde açılan depolar arasında birçok farklılıklar bulunmaktadır. Ancak unutulmamalıdır ki eski ile yeni arasında keskin bir çizgi yoktur ya da başka bir ifadeyle

'eskiden yeniye geçiş" kademeli olmaktadır. İşte bu nedenle ilişkisel bir mekân olarak depolar denildiğinde, eski ve yeni ayrımı yapmak yerine eski ve yeninin yekpare bir zaman olduğu göz önüne alınmalıdır. Bu noktada eski taş ustası olan Nevzat'ın söyledikleri önemlidir:

"Eskiden kükürt ile güvecik karıştırılarak barut yapılır ambarlar öyle açılmış. Biz ise büyük ambarları açarken dinamit kullanıyorduk. Fakat şimdi teknoloji çok gelişti, depolar makinelerle daha kolay açılıyor".

Nevzat Usta'nın konuşmanın ilerleyen bölümlerinde eski kaya oymacılığının bittiğini ve artık tamamen makineye dönüldüğünü ifade etmesi, eski ile yeni ayrımının göreceli olmasını göstermesi bakımından dikkate değerdir. Her ne kadar kaya oymacılığının bittiği düşünülse de, görüşme esnasında Nevzat Usta'nın evinin yanında kayayı oyarak yaptığı fırın, küçük çapta da olsa, geleneksel aletlerle kaya oymacılığının hâlâ devam ettiğini işaret etmektedir. Kısaca bir yanda modern aletlerle devasa depolar açılırken diğer yanda az da olsa külünk, balyoz, çivi, küsük, malina gibi geleneksel aletlerle kaya oymacılığının yapılması eski ile yeninin birlikteliğinin ya da eskiden yeniye akışın kademeli olduğunun göstergesidir.

Günümüzde ulaşım ve teknolojiye ilerlemeler buna bağlı olarak nesnelere, insanların, eşyaların ve kavramların bir yerden başka bir yere erişiminin hızlanması, olguları anlamlandırmamızı da etkilemiştir. Dolayısıyla 21. yüzyıl dünyasını anlamak ve kuramsal çerçeveye için hareketlilik (mobility) kavramı (Sheller and Urry, 2006; Cresswell, 2013) önemli bir hale gelmiştir. Ayrıca hareketlilik kavramına en yakın olan kavramlardan biride küreselleşmedir. Mekânsal açıdan dikkat çeken bir zıtlık olan yerel ve küresel ayrımı bizlere birçok açıdan fayda sağlamaktadır. Ancak neyin yerel neyin küresel olduğu sorusunun cevabının net olmaması aslında yerel ve küreselin bir bütün olduğunun göstergesidir. İlişkisel bir mekân olarak depolar da yerel ve küreselin bir bütün olduğu yerlerdir. Depoların açılmasında kullanılan teknolojiler, çalışan işçilerin mekânsal dağılımı, depolardaki ürünlerin üretim bölgeleri, sevkiyatın yapıldığı alanlar ve depoların ekonomik yönlerine bakıldığı zaman, ifade edilen durumların eş zamanlı olarak yerel ve küresel boyutunun olduğu görülmektedir. Yani depolar yerel ve küreselin birbirine girdiği mekânlardır. Görünen o ki, bu süreç ilerleyen zamanlarda da böyle devam edecektir. Bir depo sahibi olan Ali'nin sözlerinde bunu görmek mümkündür:

"Suriye'de olan olaylar bizi bile etkiliyor. Depolarda Suriyeli işçiler var. Bu işçiler daha ucuza çalışıyorlar. Biz hem yurt içine hem de yurt dışına limon satıyoruz. Depolarda saklanan limonlar daha iyi olduğundan daha fazla talep görüyor. Ayrıca Kavak, Türkiye'deki patates ve limon depoculuğunun merkezi oldu. Bu nedenle daha profesyonel olmak için burada bir borsa kurulması gerekmektedir. Böylece hem Kavak'a faydası olur hem de Türk ekonomisine katkısı olur".

Sonuç olarak denilebilir ki, günümüzde bir mekânı anlamak için kavramlar, olgular ve şeyler arasındaki ilişkiyi bir bütün olarak görmek gerekmektedir. Buna ek olarak, postyapısalcı coğrafyalar içinde değerlendirilen ilişkisel coğrafyaların önemli kavramlarından birisi olan 'ilişkisel mekân' elverişli bir kuramsal çerçeve imkânı sunmaktadır. Bu çalışmanın konusu olan doğal soğuk hava depolarının veya herhangi bir yerin, bu çerçeve ile ele alınması birçok yönden avantaj sağlayabilir. Fiziki ve beşeri coğrafya diye derin bir şekilde ikiye ayrılan coğrafya disiplininde, ilişkisel coğrafyalar perspektifi, bütüncül bir değerlendirmeyi öne çıkaracaktır. Depolar, bu bütüncül bakış açısı ile düşünüldüğünde, tüm unsurların göz önüne alınması daha faydalı olacaktır. Depolardaki işçilerin hikâyeleri, depo sahiplerinin beklenti ve kaygıları, depoların açılma yöntemleri, kullanılan teknoloji, ürünlerin nakliyesi ve siyasi erk gibi birçok unsurun bir arada ele alınması, depolara dair gerçekliği anlamamızı kolaylaştıracak, ayrıca gelecek için yapılan planların da daha etkili olmasını sağlayacaktır.

Kaynakça

- Aydın, F. (2009). Kapadokya volkanik kompleksinin gelişim ve volkanizmanın bölge üzerindeki etkileri. *I. Tıbbi jeoloji çalıştay bildiriler kitabı* içinde (s. 10-21). 30 Ekim-1 Kasım 2009, Ürgüp/ Nevşehir.
- Bilgili, B. (2014). *Kapadokya kayalık alanları ve kaya oyma kiliselerinde koruma sorunları*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.
- Bilgili, M. (2017). Coğrafyanın bilimsel kimliğine postyapısalcı bir yaklaşım. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 35, 101-109.
- Boyras, Z. & Zeren, C. (2012). Kavak ve Ortahisar (Nevşehir) kasabalarındaki doğal soğutmalı yer altı depoları. *Journal of World of Turks ZfWT*, 4(1), 23-40.
- Bulut İ., Boyras Z. & Zeren C. (2012). Kavak Kasabası'nda (Nevşehir) soğuk hava depoculuğu. *I. Ulusal Coğrafya Sempozyumu bildiriler kitabı cilt I* içinde (s. 669-685). 28-30 Mayıs 2012, Erzurum.
- Canan, İ. & Açar, T. (2004). Doğal soğutmalı depolarda başarılı limon muhafazası için dikkat edilmesi gereken önemli noktalar. *Alatırım*, 3(2), 23-30.
- Cosgrove, D. & Jackson, P. (1987). New directions in cultural geography. *Area*, 19, 95-101.

- Cosgrove, D. (1984). *Social Formation and Symbolic Landscape*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Cresswell, T. (2013). *Geographic Thought a Critical Introduction*. West Sussex: Wiley-Blackwell.
- Çelik, S & Baş, H. (2017). *Nevşehir’de Kayadan Oyma Doğal Depolar*. Nevşehir: Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Nevşehir İl Müdürlüğü.
- Daniels, S. & Cosgrove, D. (1993). *The Iconography of Landscape*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dirik, K. (2009). Kapadokya Bölgesi’nin jeolojisi, jeomorfolojisi ve bunların bölgedeki medeniyetler üzerindeki etkisi. *I. Tıbbi jeoloji çalışmayı bildiriler kitabı içinde (s. 6-10)*. 30 Ekim-1 Kasım 2009, Ürgüp/ Nevşehir.
- Doğa Tohumculuk, (2017). 20 Ocak 2017 tarihinde <http://www.dogaseed.com/tr/faaliyetlerimiz/depolama/dogalyeraltidepolari.html> adresinden edinilmiştir.
- Duncan J. (1990). *The City as Text: The Politics of Landscape Interpretation in the Kandyan Kingdom*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Güney, E. (2005). Ortahisar’da ambarlar. *Nevşehir Tarih ve Kültür Araştırmaları*, 2, 3-6.
- Harunoğulları, M. & Kayar, S. (2015). Ortahisar’da (Ürgüp) doğal soğutmalı yer altı depolarının coğrafi analizi. *Coğrafyacılar derneği uluslararası kongresi bildiriler kitabı içinde (s. 74-84)*. 21-23 Mayıs 2015, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Jackson, P. (1989). *Maps of Meaning: An Introduction to Cultural Geography*. London: Unwin Hyman.
- Le pennec, J. L, Temel, A, Froger, J. L., Şen, S., Gourgaud, A. & Bourdier, J. L. (2005). Stratigraphy of the cappadocia ignimbrites, Turkey: reconciling field constraints with geochronologic, paleontologic, geochemical and paleomagnetic data. *Journal of Volcanology and Geothermal Research*, 141, 45-64.
- Massey, D. B. (2005). *For Space*. Sage: London.
- Murdoch, J. (2006). *Post-Structuralist Geography: A Guide to Relational Space*. Sage: London.
- Örüng, İ., Karaman, S. & Şirin, Ü. (2016). Nevşehir yöresindeki doğal depoların modern depolarla karşılaştırılması. *Nevşehir Bilim ve Teknoloji Dergisi TARGİD*, Özel Sayı, 9-18.
- Özata, Ş. (2015). *Kapadokya Bölgesi kaya oyma yapı sorunları ve çözüm önerileri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.
- Özek, V. & Minsolmaz Yeler, G. (2008). Fiziksel çevrede yaşama kültürü. *5. Uluslararası Mimar Sinan sempozyumu içinde (s. 51-58)*, Edirne.
- Öztürk, T. (2010). The potato storage in the volcanic tuff storages in Turkey. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 27(2), 113-120.
- Sheller, M. & Urry, J. (2006). The new mobilities paradigm. *Environment and Planning A*, 38, 207-226.
- Whatmore, S. (2002). *Hybrid Geographies: Natures, Cultures, Spaces*. London: University of Oxford.
- Yolveren, O.F., Ergul, U. & Erdoğan, A. (2011). Kaya Oyma Tarımsal – Turistik – Ticari Yapılara Ait Bilgilendirme ve Öneri Raporu. 25 Ocak 2017 tarihinde http://www.jeofizik.org.tr/resimler/ekler/f9ec4599794f794_ek.pdf?tipi=15&turu=H&sube=0 adresinden edinilmiştir.